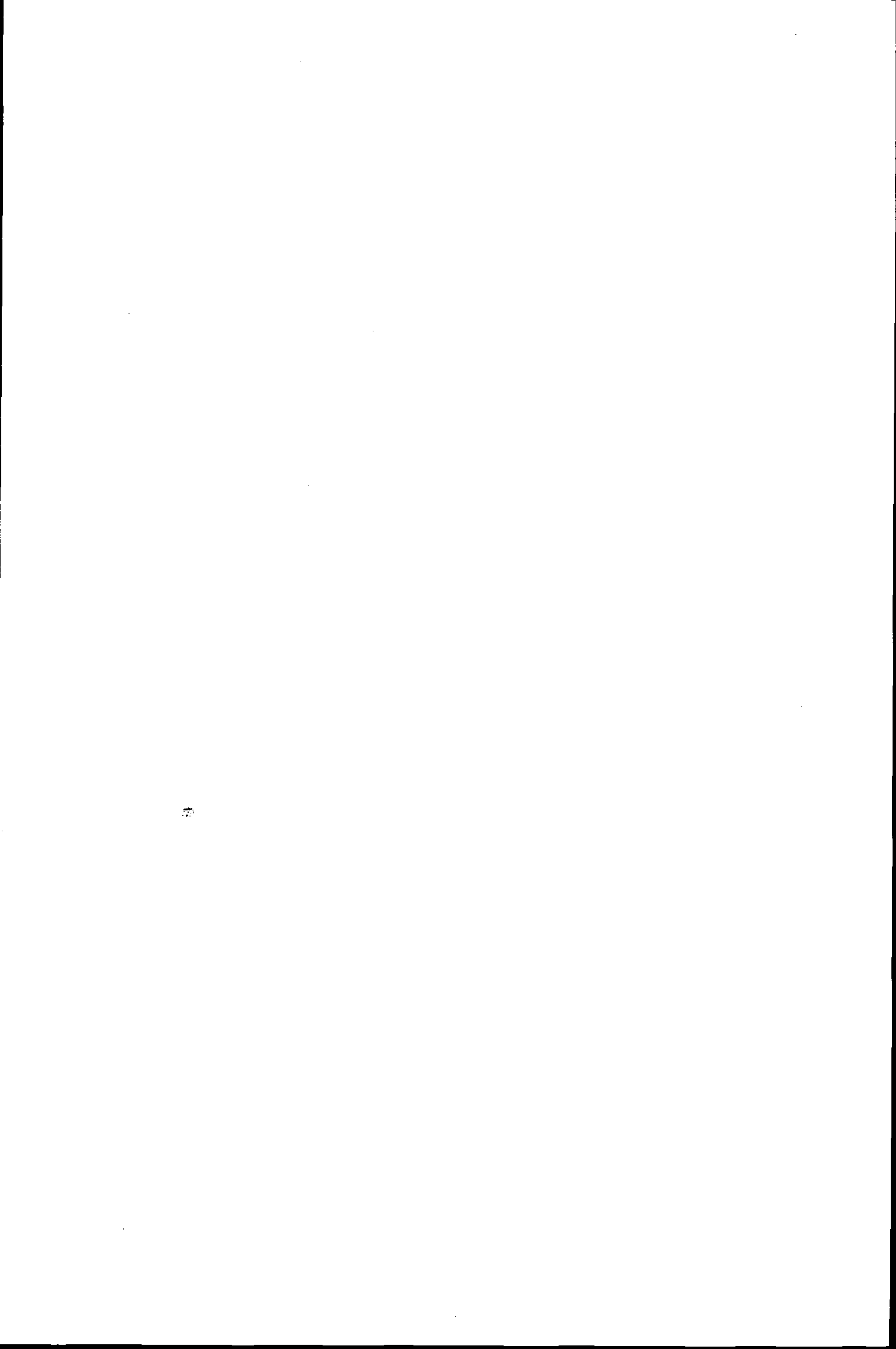

EN LA PERSPECTIVA
D'UNA POLÍTICA
TURÍSTICA AUTÒNOMA

JOAN CALS

1. ELS PROBLEMES I LES TENDENCIES MES IMPORTANTS EN EL PANORAMA INTERNACIONAL

D'ençà la segona meitat dels anys cinquanta, i lligat a la vitalitat que caracteritza les economies dels països occidentals una vegada superat el trauma de la segona guerra mundial, el fenomen de les vacances pagades i el del consum turístic s'estenen a tots aquest països i a sectors cada any més amplis de la seva població. Neix, així, el turisme de masses, un dels fets cabdals de les societats més avançades. El desplaçament, en els mesos de juliol i agost, de milions de famílies a altres regions o països per a disfrutar de les vacances ha esdevingut una escena habitual i gairebé un ritu. Fer turisme ha deixat de ser privilegi d'uns pocs mentre que, per a molts, adquireix la condició de consum assequible i fortament desitjat i, com a tal, s'ha situat en l'origen d'una demanda amb tendència clara a l'expansió.

El gruix del turisme de masses té, com a centre d'atracció i destí, el mar, les platges i els litorals de països de la zona temperada o càlida. Per l'Europa occidental —juntament amb els Estats Units, el més important mercat emissor de turisme— aquest destí és el Mediterrani i, a la capçalera de les zones receptores, les costes d'Espanya i d'Itàlia. Cal fer èsment, però, del fort increment que experimenta l'allotjament turístic a Iugoslàvia i a Grècia així com al Marroc i a Algèria. L'entrada del nord d'Àfrica en el mercat turístic ha de contemplar-se, alhora, com la resposta a la necessitat d'ampliar l'oferta turística en la temporada alta —cosa cada vegada més difícil en les zones espanyoles i italianes— i com la recerca d'una oferta més barata, però també, com una manifestació

de la importància que està prenent el turisme a distàncies llargues, el turisme a països exòtics, un cop els destins clàssics perden l'atractiu del que és nou, desconegut. Diem igualment que, de manera accelerada, la muntanya i els esports d'hivern estan incorporant-se al turisme de masses.

Val a dir que, ara com ara, la tendència a desplaçaments més llargs està essent qüestionada, com tantes altres tendències de les societats industrials o post-industrials, pel problema energètic. Fins al 1974, la reducció —en termes relatius— del cost del transport havia estat un factor clau tant per ampliar el consum turístic, com per afavorir els destins turístics molt allunyats dels mercats emissors; els vols segons demanda han estimulat considerablement aquests processos. En els darrers anys, l'encariment de l'energia ha provocat un salt endarrera i obert un interrogant que no té resposta clara.

La massificació del consum turístic es veu acompanyada de l'estandardització del producte turístic, sistema per a reduir el cost. A l'ensem, l'estandardització sol significar també el posar a la venda, juntament, el transport, l'estada i certes activitats a desenvolupar en el nucli turístic. Aquesta és la funció que realitzen les agències de viatge majoristes ("tour operators"), les quals controlen en l'actualitat una quota important dels mercats turístics, en especial en els casos de turisme que comporta viatge aeri o desplaçament llarg. És freqüent que les agències majoristes realitzin inversions per crear places d'allotjament turístic a les zones receptores, com ho és, també, la seva participació en el capital de les empreses de transport o subsidiàries, donant lloc, per tant, a processos de concentració vertical dins la indústria turística que actuen en perjudici de les economies de les àrees receptores.

Des d'un bon començament, hem associat el fet del turisme de masses al de les vacances pagades. La correlació entre els dos és ben evident i, en conseqüència, l'evolució d'aquest darrer —en la seva durada i distribució— és el que ha d'explicar, en bona part, el futur del turisme. En aquest sentit, s'ha de remarcar la tendència a l'allargament de les vacances, la qual cosa ha comportat que, en la majoria de països membres de l'O.C.D.E. i en els sectors productius més importants per la mà d'obra ocupada, tinguin una durada al voltant dels trenta dies, mentre comencen a produir-se ja períodes vacacionals més amplis. De totes maneres, el creixement dels dies de vacances és frenat per l'escurçament de la setmana laboral, que ha generalitzat l'alliberament del dissabte i per tant, institucionalitzat el "week-end". D'aquí neixen dos fenòmens, no sempre fàcils de dissociar, que han adquirit una gran magnitud: el de la segona residència (o residència secundària) i el del turisme de cap de setmana.

La segona residència cal entendre-la com profundament lligada i determinada pel procés d'urbanització característic del model de desenvolupament econòmic actual i per la patologia urbana que del mateix se'n deriva. La degradació del paisatge urbà i, en general, la pèrdua de qualitat de vida en les ciutats són, junt amb la necessitat de retrobar un medi físic compensador de la fatiga urbana i la mitificació —estimulada per la propaganda— de la residència secundària com a mitjà per a l'alliberament personal i familiar, les causes principals de dinamisme que caracteritzen aquest fenomen, el qual té a la base —com el del turisme— el creixement del poder adquisitiu per part de sectors molt amplis de la població.

Es evident, després de tot l'anterior, que el turisme —i també la utilització de la segona residència —es caracteritzen per l'estacionalitat, tant si el mòdul que es pren per analitzar la seva distribució temporal és la setmana com l'any. Per la indústria turística, la concentració de la demanda turística es un problema greu des de diversos punts de vista, començant per la càrrega econòmica que suposa l'amortització dels importants actius immobilitzats (establiments, maquinària ...), quan una bona part de l'any resten sense utilitzar. A escala social, l'estacionalitat turística obliga a una sobredimensió dels serveis públics i les infraestructures, que no sol evitar la producció d'estrangulaments d'ordre divers en les àrees turístiques, deteriorant, en conseqüència, les condicions sota les quals té lloc l'estada del turista.

En principi, la suavització de l'estacionalitat del turisme interessa a tothom, per bé que de manera desigual, perquè els seus inconvenients frapen més fort i més directament, tant en les àrees de recepció turística com en la indústria turística. Malgrat els nombrosos intents realitzats a diferents països, no s'ha reeixit en aconseguir un esglaonament de les vacances, factor clau per a desestacionalitzar la demanda turística. Els elements institucionals que entren en joc (el laboral i l'escolar, principalment) estan demostrant una gran resistència al canvi; fins i tot es podria parlar, en força casos, d'un canvi regressiu, atès que augmenten les empreses que renuncien els torns rotatoris de vacances i prefereixen interrompre la producció durant tres setmanes o un mes. El que sí que té lloc —però és origen d'una nova estacionalitat— és el fraccionament de les vacances o, més exactament, la dedicació dels dies de vacances que es guanyen, per una ampliació del període vacacional, a fer turisme a l'hivern (al voltant de Nadal i Cap d'Any) i/o a la primavera (Setmana Santa).

L'explotació turística del territori comporta unes afectacions inevitables al patrimoni natural. La magnitud d'aquestes és funció, sobretot, de l'actitud de l'Administració i de la bel.ligerància que concedeixi a

l'especulació del sòl quan es tracta de planificar el creixement del turisme. Però les afectacions, en qualsevol cas, es produeixen, per vies molt diverses (construcció de ports esportius, obertura de carreteres, ocupació de terrenys agrícoles, incendis forestals, contaminació de platges, etc...). És detectable una considerable preocupació internacional pel tema, estimulada per la ràpida degradació que el Mediterrani sofreix per una conjunció de causes —entre les quals sobresurten les d'origen industrial— que perjudiquen seriosament la indústria turística de França, Itàlia i Espanya. Certament, el turisme és font de destrucció, però, alhora, víctima de la mateixa.

Finalment, cal dir que d'ençà del 1978 els corrents turístics internacionals han reprès la forta expansió que els havia caracteritzat fins a 1974, i que la continuïtat i el ritme del creixement futur seran determinats per l'evolució de l'economia mundial. I en relació a la mateixa, les incògnites a les quals s'enfronta la humanitat en matèria d'energia, recursos naturals, alimentació i població fan agosarada qualsevol previsió que sobrepassi el mig termini. No, no és fàcil d'acceptar —sobretot si es té present el volum que està assolint l'atur forçós en les economies capitalistes— que 1974 i els anys següents han estat un simple parèntesi. Tot fa pensar en canvis importants i propers en el model de desenvolupament. ¿En la línia preconitzada per l'informe Mansholt, analitzant la problemàtica dels límits al creixement?. És probable; si així fos, les dècades següents es caracteritzarien per una certa estabilització de la producció industrial i per un gran increment de les activitats lligades a la difusió cultural, el lleure i el turisme.

2. LES PRINCIPALS CARACTERÍSTIQUES QUE PRESENTA CATALUNYA

Catalunya és, actualment, una societat industrial amb un gran potencial d'emissió de turisme i, a l'ensem, un país dotat d'una elevada capacitat de recepció turística. Determinades zones (la Costa Brava) es troben entre les pioneres del turisme internacional, el qual fins i tot havia fet acte de presència ja, en determinats punts (Tossa, Lloret, S'Agaró), abans del 1936. Des de mitjans de la dècada dels cinquanta i fins al final de la dels seixanta, en tot el litoral català creixen a un ritme extraordinàriament fort les places d'allotjament turístic. Inicialment dominen les construccions hoteleres, de dimensió reduïda, explotades en règim familiar i amb contractació directa amb el turista o amb l'agència de viatges clàssica (és a dir, no majorista). Més endavant prendrà gran importància

la construcció d'allotjament turístic no hoteler (apartaments) i entrarà en escena un tipus d'hoteleria diferent, de tamany molt superior a la tradicional i concebuda per a contractar amb agències majoristes de viatges, les quals, tot sovint, fins i tot contribueixen a finançar els nous establiments; a tota la costa del Maresme, en algunes localitats de la Costa Brava (Lloret, l'Estartit, Roses ...) i en determinats nuclis al sud de Barcelona, aquest és el tipus d'hoteleria predominant, afavorida per la política oficial de turisme. De qualsevol manera, en els darrers deu anys, el creixement hotelier de la costa s'ha pràcticament aturat; la seva hoteleria —tant la tradicional com la industrial— està en crisi, per bé que augmenta el cens d'apartaments, entre els propietaris dels quals sovintegen, en especial a la Costa Brava, persones estrangeres.

La costa catalana es va anticipar, doncs, des del punt de vista turístic, a la resta del litoral peninsular. A mesura, però, que la indústria turística anà desenvolupant-se a les altres costes espanyoles i, també, a altres contrades del Mediterrani la catalana s'enfrontà amb una competència que tenia al seu favor quelcom important: unes condicions climàtiques millors. Aquesta circumstància ha repercutit en una accentuació de l'estacionalitat de la demanda estrangera que s'adreça al litoral català.

El turisme receptiu ha representat, a Catalunya, un factor de canvi econòmic, social i cultural de gran transcendència, operant, però, en una situació d'indefensió nacional que ha impedit tant la direcció del creixement de la indústria turística, com la racionalització i suavització de l'impacte del turisme sobre els diferents àmbits territorials, així com sobre els de la vida col·lectiva. El creixement ha estat caòtic, mancat de planificació o, en el millor dels casos, emmarcat per un planejament urbanístic absolutament especulatiu. La destrucció paisatgística del litoral —no cal dir que irreversible— presenta unes proporcions enormes; a això hem d'afegir que en els darrers deu anys han anat proliferant processos semblants al Pirineu. Realment, els costos socials de l'opció turística de Catalunya són de molta consideració i, entre ells, convé no oblidar els provocats per la privatització d'ús de l'espai que el turisme sol comportar.

Ara bé, l'anàlisi dels problemes lligats al desenvolupament del turisme ha de contemplar, igualment, el desenvolupament del fenomen de la segona residència i el de les activitats d'esbarjo a l'aire lliure, ambdós molt importants a Catalunya a causa de l'elevat grau d'urbanització que el país presenta i, més en concret, de les exigències creades per la gran aglomeració barcelonina. Segona residència i esbarjo suposen una forta competència per al turisme quant a utilització d'espai "hàbil" i, alhora, reforcen extraordinàriament la ja considerable pressió

del turisme sobre el patrimoni natural (el cas dels ports esportius és ben eloqüent).

En un altre sentit, la conjunció del turisme, la segona residència i les activitats pròpies del lleure ha abocat l'espai costaner a uns dèficits exorbitants, principalment en matèria de sanejament i espais públics. Les hisendes locals es troben impossibilitades per atendre al finançament de serveis elementals. Com és obvi, l'anterior representa una pesada hipoteca per al sector turístic, i la situació es complica per raó dels conflictes dia a dia més freqüents entre turisme i indústria (una mostra dels quals podrien constituir-la els casos de la tèrmica de Cubelles, el de la contaminació de les platges del sector Calella-Sitges, el del contenciós indústria petroquímica de Tarragona i turisme de Salou, i el del port de Palamós).

A la muntanya, i també al rera país, les possibilitats de cara al desenvolupament del turisme són bones i representen una certa alternativa al persistent procés de regressió econòmica de diverses comarques, si bé el model dominant en les actuacions turístiques que s'han portat a terme fins ara no és el més adequat per a enfortir aquesta alternativa. O, altrament dit, els interessos de les comarques en qüestió i els dels seus habitants solen restar en un pla secundari quan es tracta d'explotar turísticament llurs recursos. D'altra banda, aquesta explotació té l'inconvenient d'haver de fer front a unes comunicacions viàries molt deficientes.

3. L'EVOLUCIÓ PREVISIBLE DE CATALUNYA FINS A LA FI DEL SEGLE XX

Per començar, l'evolució estarà lligada al comportament que experimentin un conjunt de variables institucionals, econòmiques, polítiques i socials, tant a Catalunya com a Europa occidental en general. Igualment, en l'evolució hi influiran de manera notable les actituds i les decisions de l'Administració en matèria de política de turisme i d'ordenació territorial. En aquest sentit, s'ha de fer esment que el projecte d'Estatut de Sau atorga a la Generalitat de Catalunya competència exclusiva sobre ambdues matèries.

Si recollim la línia argumental exposada en la part final de la resposta a la primera pregunta, cal preveure una accentuació del fenomen turístic a Catalunya, tant per la banda de la demanda com per la de l'oferta. Amb les reserves que abans exposàvem, la demanda exterior ha de continuar augmentant i la interior probablement ho faci amb més intensitat encara; atès que a Catalunya hi ha: a) uns amplis sectors de la població que no han entrat fins al present en la fase de consum turístic

regular; i, b) una edat de jubilació notablement superior a la mitjana europea.

En la indústria turística, tot i comptant que no tornin a repetir-se els esguerros de política turística que tant han propiciat la crisi de l'hotele-ria, no són previsibles augments forts de capacitat en el subsector hote-ler, essent la tendència favorable al predomini de l'allotjament en apar-taments i semblants, a causa de l'estalvi de mà d'obra que signifiquen, fent més fàcil, d'aquesta manera, l'afrontament dels problemes empresa-rials de l'estacionalitat. Això té el greu inconvenient de donar lloc a re-lacions capital/treball elevades, desaconsellades des del punt de vista de la política laboral i del desenvolupament econòmic general, però és d'una lògica empresarial innegable. Les formes d'allotjament turístic més intensives en mà d'obra es concretaran en uns supòsits i uns públics ben concrets. En tot cas, la limitació del seu àmbit vindrà compensada per la gran expansió que tindran altres empreses i activitats generades també per la demanda turística (restaurants, bars, comerç, artesanía, di-versions), per la de la segona residència i la d'esbarjo.

Quan la política turística autònoma pugui començar a exercir-se a fons, es trobarà amb un sector molt gran, extraordinàriament heteroge-ni, que treballarà en un context amb externalitats negatives molt consi-derables (paisatge malmès, platges contaminades, nuclis turístics conges-tionats i degradats...) i durant una temporada excessivament curta. Un sector que, degut a la millora de les comunicacions viàries (en especial per la construcció de les autopistes) i a la facilitat d'un transport aeri força assequible econòmicament, està veient com disminueix la renda de situació que, en relació a Europa, tenia sobre moltes altres zones tu-rístiques, les quals, d'altra banda, en haver entrat més tardanament en els mercats turístics, no han arribat al nivell d'explotació dels seus re-cursos que és propi del litoral català; per aquesta raó estàn en condi-cions d'endegar iniciatives turístiques que aquí són practicament impos-sibles.

La política turística autònoma haurà d'afrontar, amb tota probabili-tat, una intensificació dels conflictes entre el turisme i la indústria o l'agricultura, de la mateixa manera que es trobarà amb reivindicacions populars freqüents, orientades a frenar el creixement de l'estructura tu-rística de recepció i a garantir la protecció i la utilització pública d'un conjunt d'espais. Junt amb el territori, en determinades comarques o zones l'aigua podria ser una restricció important al creixement de la indústria turística o al de la urbanització.

En definitiva, impulsió del creixement turístic per part de la deman-da, generalització i intensificació dels usos turístics en tot el territori i presència en augment de factors limitatius del creixement, sembla que

seran els tres grans elements determinants de la dinàmica turística en les properes dècades.

4. LA SITUACIÓ DESITJABLE A L'ANY 2000

Aquesta és una qüestió a la qual convé respondre des de diverses perspectives.

Des de la perspectiva del sector turístic, seria de gran importància aconseguir una correcció substancial de l'estacionalitat. En un sentit més ampli, que el turisme sigui tutelat per una política oficial eficient i subministradora d'uns mecanismes específics de protecció, col·laboració i defensa essencials i que fan referència, especialment a :

1. Preus realistes, en comptes de preus polítics.
2. Incentius per a coordinar, en determinats àmbits, les condicions de contractació de places turístiques.
3. Foment de les formes artesanals i peculiars de recepció turística i de gastronomia.
4. Formació professional.
5. Potenciació de les hisendes locals per tal de poder afrontar les necessitats addicionals de serveis i equipaments generades pel turisme.
6. Ordenació del territori i disciplina urbanística.
7. Programes d'actuació en l'esfera del sanejament i en el de la millora de les comunicacions cap al país interior i a la muntanya.
8. Accions de promoció turística.

Des de la perspectiva econòmica general, en diverses comarques de la costa convé una diversificació de l'estructura productiva, ara com ara caracteritzada pel predomini aclaparador de les indústries que giren al voltant del turisme i del sector de la construcció. A l'interior i a la muntanya, l'objectiu s'ha d'adreçar a aconseguir la integració del turisme en l'estructura productiva preexistent i a explotar-lo d'acord amb un model que respongui, de manera preferent, als interessos de la població autòctona. A nivell general, és important aconseguir que el turisme cobreixi, en termes d'aportació monetària, una proporció dels costos socials que genera notablement més elevada que l'actual.

Des de la perspectiva urbanística i d'ordenació territorial, és desitjable un creixement molt selectiu, en base a l'aplicació de criteris econòmics, urbanístics, socials i ecològics rigorosos. Els interessos del propi sector turístic així ho exigeixen i així ho reconeix el document elabo-

rat per l'Ambit de Turisme del Congrés de Cultura Catalana quan afirma: "La salvaguarda de la natura i el paisatge ha de ser un dels objectius prioritaris de la nova política turística, tant perquè aquest sector no ha de pretendre expansionar-se a costa del territori i de la seva bellesa i varietat, com perquè el marc natural és la nostra base principal d'atractiu turístic." Evidentment, la situació de la qual es parteix fa que l'exigència de selectivitat sigui essencial en l'espai costaner i en el Pirineu. A l'alta muntanya caldrà que la planificació s'anticipi a l'obertura de les noves comunicacions; altrament, obres com el tunel del Cadí podrien abocar a una ràpida degradació d'àmplies zones de la geografia catalana que tenen grans possibilitats turístiques. Molt important és, igualment, un rigorós control i selecció de la localització de les actuacions destinades a residències secundàries, així com de la tipologia urbanística que utilitzin; en aquest terreny, però, una part fonamental del problema és troba en el lamentable planejament que s'hereta del franquisme, mitjançant el qual s'han qualificat per ser urbanitzades unes superfícies exorbitants, afectant a indrets que és imprescindible salvar. No és tracta, doncs, únicament de vetllar perquè el planejament futur sigui rigorós sinó, també, de racionalitzar i consolidar les actuacions que estan a mig fer, i d'impedir que unes altres puguin continuar endavant. En qualsevol cas, no s'ha d'oblidar que, en el fons de la qüestió, hi ha la patologia urbana de les nostres ciutats, per a la qual sí que és desitjable una teràpia ferma.

Finalment, des de la perspectiva cultural, caldria la potenciació de la dimensió cultural i de comunicació social que el fenomen turístic porta ímplicita, si bé sovint és troba deformada per causa del predomini dels aspectes mercantils. El tema és especialment interessant a Catalunya, atès el gran contingent de població immigrada que disposa d'un coneixement molt pobre del que és el país. D'aquí se'n derivarien, doncs, tant l'exigència que el turisme fos assequible a sectors per als quals resulta encara un consum prohibitiu o, en tot cas, excepcional, com el que la política turística, en potenciar la dimensió cultural i de comunicació social del turisme, el transformés en quelcom més que un pretext o un instrument per a l'evasió. Aquesta era una de les preocupacions del Debat Costa Brava, el qual en la seva declaració final proposava "la incorporació dels forasters a les forces autòctones més conscients de cada població, per emprendre conjuntament una tasca de defensa del que queda, de recuperació de la riquesa perduda i de restabliment de la vida cívica compartida en plenitud". La cita és d'un document redactat en el 1976 i palesa que la democràcia i la Generalitat no havien estat restablertes encara, però és absolutament vàlida pel que fa a l'objectiu final, tant en la costa, peonera del turisme, com en la resta del país.